

SALVADOR ESPRIU 1913-2013, 'AL SERVEI DEL MEU POBLE'

Romi Porredon Capdevila

Aquest 2013 es commemora el centenari del naixement de Salvador Espriu, el poeta esdevingut la veu civil de la Catalunya de la Transició dels 70, emergida del fons de la negra nit franquista. Espriu va crear un món, un univers personal i simbòlic, amb una extensa obra unitària, sorgida d'un *jo* fort i complex, que va posar al servei de la col·lectivitat, de la memòria i del futur del país.

L'any d'aquest centenari ha de servir per tornar-lo a llegir, divulgar-lo i aprofundir en la seva obra i el seu pensament. Si volem mantenir-nos fidels a Catalunya i al català, hem de començar, segons Espriu, per l'exigència i la voluntat de transformar el país segons el model dels més desvetllats i feliços.

Vet aquí, doncs, l'objectiu d'aquest article: "donar a conèixer Espriu un poquet."

Salvador Espriu neix el 10 de juliol de l'any 1913 a Santa Coloma de Farners. Els seus pares i els seus avantpassats, però, eren arenenyencs i ell hi passa les vacances d'infantesa i joventut. Per això Espriu se sent sempre molt lligat a Arenys de Mar.

*Quina petita pàtria
encercla el cementiri!
Aquesta mar, Sinera,
turons de pins i vinya,
pols de rials. No estimo
res més, excepte l'ombra
viatgera d'un núvol.*

*El lent record dels dies
que són passats per sempre.*

(Cementiri de Sinera)

Amb el nom de SINERA [Arenys al revés] converteix la població en un dels seus grans mites literaris, el símbol del paradís perdut, el món feliç destrossat per la mort i la lluita fratricida de la guerra.

*"He resseguit tota la tarda la meva
única pàtria, el paisatge de Sinera
posseït pels meus ulls, sense recança ni
esforç, aquest perfecte paisatge que em
destrossaran. Els llavis poden anomenar
tots els racons. És un paisatge sense boira,
de sol baix, de pujols assardanats que es
van perdent en la llunyania. De tant en
tant, torres de guaita i atzavares atansen a
la memòria esborrades ombres de pirates
d'Alger"*

"Sembobitis" d'Ariadna al
laberint grotesc

L'any 1915 Espriu i la seva família s'estableixen a Barcelona. El seu pare era un home obert, sociable i lliurepensador. Llicenciat en Dret, exercia de notari. La seva mare, en canvi, era una dona tímida, discreta i molt religiosa.

El jove Salvador és un nen entremaliat i juganer, i els moments més feliços els passa a la casa pairal d'Arenys, on té molts amics i passen el dia rondant per la vila.

*“Per placetes i carrers
fan ballar l'ós Nicolau,
orb i semiparalític.”*

de Les cançons d'Ariadna

A principis dels anys vint, però, els Espriu pateixen una profunda sotragada ja que els cinc germans agafen alhora el xarmpió. Tots se'n surten excepte Francesc i Maria Isabel. La cura de Salvador és molt lenta i passa molt temps al llit. Aquestes morts i la seva malaltia li canvien la vida, i passa a ser un nen delicat i sempre amb el perill de recaure.

*“I em perdo i sóc,
sense missatge, sol,
enllà del cant,
enmig dels oblidats.”*

d'El caminant i el mur

La llarga convalescència el converteix en un amant de tot tipus de literatura, però se sent atret sobretot per llibres de religió i història antiga. I, als quinze anys, publica el seu primer llibre, *Israel*, on demostra el profund coneixement que tenia de les Sagrades Escripures. És un escriptor precoç i d'una gran autoexigència.

Octubre de 1930, disset anys: ingressa a la Universitat de Barcelona per seguir les carreres de Dret i Filosofia i Lletres. Allà estableix un llaç d'amistat molt fort

amb Bartomeu Rosselló-Pòrcel. La vida a la universitat era molt animada. El país sortia de la dictadura de Primo de Rivera i s'encaminava cap a la República que es proclama a l'abril del 1931.

*“Jo no sé quina estranya por produeix
a l'Estat espanyol la paraula i el concepte
de federació”.*

Abans de l'esclat de la Guerra Civil, publica *El doctor Rip* (1931), primera novel·la escrita en català, *Laia* (1932), *Aspectes* (1934), *Ariadna al laberint grotesc* (1935) i *Miratge a Cíterea* (1935). Enceta, doncs, una època prolífica i oberta, amb un sentit de l'humor ben present en l'aire del temps:

*“L'home que alguna vegada no somriu
és un perfecte imbècil, perquè el somriure
és propi dels éssers intel·ligents”.*

Representatiu del clima obert, previ al conflicte bèl·lic, és el viatge que fa amb un grup d'estudiants i professors universitaris: un creuer de quaranta-vuit dies per tota la Mediterrània. El viatge l'acosta als clàssics i li referma la seva passió per l'egiptologia.

*Etern príncep, Jacob,
tindràs sempre companya
que peregrini amb tu
per segles i paraules.
Suportaràs la mort,
Com a l'ocell la branca.*

Primera Història d'Esther

Amb l'esclat de la Guerra Civil espanyola les universitats tanquen. El mobilitzen, però no l'envien al front a causa de la seva poca salut. És llavors que comença l'anomenat exili interior, una llarga època de resistència cultural.

*Malvisc en un país
que no és lliure,
cansadíssim, cruel,
corromput, molt covard.*

Durant aquesta època negra escriu per evadir-se de l'entorn, però els tràgics esdeveniments el fan caure en una profunda crisi.

*Què és la veritat?
Vidre llançat, esmicolat,
als quatre vents de la ciutat,
trossos de fang molt trepitjat,
un últim xiscle de negat,
cruels vestigis de raspall,
sang a pells fines de cavall,
netes agulles de cristall
a dits llardosos de brivall,
subtils reflexos de mirall
al gruix del ferro del magall
que cava clots en dolents horts
on són colgats els daus dels morts,
paranys de naips, guanys de parracs,
itinerant aguait dels llacs,
dolor; buidor; pecat, espant:
l'home que tinc al meu davant.*

Setmana Santa, XXV

L'any 1937 veu morir el seu gran amic Rosselló-Pòrcel i li dedica aquest bell poema:

*La teva mare broda
en el carrer de l'Om.
La teva mare broda,
broda claror.*

*La pluja li contava
la teva mort,
la pluja li contava
com has mort sol.*

*Albes de fred agrisen
tot el record.
La teva mare plora
en el carrer de l'Om.*

Petita cançó de la teva mort

I l'any 1939, amb l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, qui veu morir és Catalunya sencera.

*“L'home és un ser perillósíssim,
sempre ho ha estat; per a ell mateix i per
als altres”.*

Al cap d'un mes de la caiguda de Barcelona, escriu, en només una setmana, la peça teatral *Antígona*, que parla d'una altra lluita entre germans, que és –de fet– el que havia passat entre Catalunya i Espanya.

“La meua sang m’ordenava d’arrencar aquell cos de la profanació, però no pertorbaré la pau de Tebes, tan necessària. [...] Calmeu el poble i que torni a les cases. [...] Que la maledicció s’acabi amb mi i que el poble, oblidant el que el divideix, pugui treballar. I tant de bo que tu, rei, i tots vosaltres el vulgueu i el sapigueu servir.”

Antígona

La guerra ho estronca tot i a Espriu l'horroritza i l'emprenya. Però ell no és un vençut. Franco li fa una mala passada. Són els anys més durs i amargs de la seva vida.

“Després vindran els corbs, als quals agraden els ulls, sobretot: abans de perdre'ls, assenyat ballarí, mira, mira aquest teu món, l'estimada, petita, senzilla terra que tan bé domines des de l'altura d'una fràgil branca.”

d'El caminant i el mur

“Cal fer tot allò que puguem de la nostra part, per tal que el món sigui una mica menys desagradable i sobretot una mica menys pervers”.

A l'abril de 1940, mor el seu pare, i a l'escriptor li toca combinar la feina d'advocat amb la creació literària i comença a cultivar la poesia, gènere menys controlat per la censura franquista. Molts escriptors han passat a escriure en castellà per poder publicar i sobreviure, però Espriu es manté fidel al català.

Oh, que cansat estic de la meua covarda, vella, tan salvatge terra, i com m'agradaria allunyar-me'n, nord enllà, on diuen que la gent és neta i noble, culta, rica, lliure, desvetllada i feliç!

[...]

*Però no he de seguir mai el meu somni
I em quedaré aquí fins a la mort.
Car sóc també molt covard i salvatge
i estimo a més amb un
desesperat dolor
aquesta meua pobra, bruta, trista,
dissortada pàtria.*

Assaig de càntic en el temple

Al seu primer llibre de poemes, *Cementiri de Sinera* [1946], és on crea el mite de Sinera. Hi explica l'entorn en què es va criar de petit i recorda moments de la seva infantesa, moments que mai no tornaran. Perdudes totes les il·lusions, només l'espera la mort.

*Mur blanc d'aquell recinte,
A l'entorn del silenci. [...]
Passejaré per l'ordre
de verds xiprers immòbils
damunt la mar en calma.[...]
Ai, la negra barca,
que per mi vigila
des de la nit alta!
Ai, la barca negra,
que ve pel meu somni
del mar de Sinera!
La veu de la dama, i
lluny del temps. Escolto
la cançó del marbre.*

Però Espriu s'involucra en la reconstrucció del país i participa en la vida clandestina de la literatura catalana de la immediata postguerra.

“Defenseu o no un dret natural? Si és així, en aquesta defensa hem d’anar fins a les darreres conseqüències, excepte vessar sang aliena.”

El 7 d’agost de 1950 mor la seva mare de càncer i fou un cop molt fort per a ell.

*Recordes com ens duien
aquelles mans les roses
de sant Jordi, la vella
claror d’abril? [...]
Aleshores
ella venia, sempre
olorosa, benigna,
amb les flors, i tancava
fora, lluny, la sofrença
del pobre drac, i deia
molt suaument els nostres
petits noms, i ens somreia.*

Les roses recordades

Entre 1952 i 1955 publica quatre llibres de poemes: *Les hores*, *Mrs. Death*, *El caminant i el mur* i *Final de laberint*.

Quatre obres de temàtiques diferents, que acaben amb la mateixa conclusió: ell i tot el que ell estima acabarà desapareixent i caient en l’oblit. És aquí on la seva poètica es converteix en una meditació sobre la mort.

“Tal vegada la vida de l’home és només una mort itinerant.”

Tanmateix tothora emergeix, incisiu com sempre, l’Espriu republicà, iberista i europeista *avant la lettre*, l’Espriu de pedra picada, fidel per sempre més al servei d’aquest poble.

*Ara digueu: “La ginesta floreix,
arreu als camps hi ha vermell de roselles.
Amb nova falç comencem a segar
el blat madur i amb ell, les males herbes.”*

*Ah, joves llavis desclosos després
de la foscor, si sabíeu com l’alba
ens ha trigat, com és llarg d’esperar
un alçament de llum en la tenebra!
Però hem viscut per salvar-vos els mots,
per retornar-vos el nom de cada cosa,
perquè seguíssiu el recte camí
d’accés al ple domini de la terra.
Vàrem mirar ben al lluny del desert,
davallàvem al fons del nostre somni.
Cisternes seques esdevenen cims
pujats per esglaons de lentes hores.
Ara digueu: “Nosaltres escoltem
les veus del vent per l’alta mar d’espigues”.
Ara digueu: “Ens mantindrem fidels
per sempre més al servei d’aquest poble”.*

Inici de càntic en el temple
d’*El caminant i el mur* (1965)

A partir de l’any 1960, Espriu és, sens dubte, el poeta nacional. Apareix *La pell de brau*, poemari robust, senzill, un referent, amb molt bona acollida per part dels joves intel·lectuals, que n’agafen uns quants versos com a símbols de la resistència.

*“Escolta Sepharad: els homes
no poden ser si no són lliures”*

Un desig. El poeta al·lega a favor de la reconciliació i la tolerància entre els guanyadors i els vençuts. Foragitar per sempre la guerra. Però és clar que això no és possible sense que l’Espanya vencedora escolti la veu dels que han perdut.

*A vegades és necessari i forçós
que un home mori per un poble,
però mai no ha de morir tot un poble
per un home sol:
recorda sempre això, Sepharad.
Fes que siguin segurs els ponts del diàleg
i mira de comprendre i estimar
les raons i les parles diverses dels teus fills.*

*Que la pluja caigui a poc a poc en els sembrats
i l'aire passi com una estesa mà
suau i molt benigna damunt els amples camps.
Que Sepharad visqui eternament
en l'ordre i en la pau, en el treball,
en la difícil i merescuda
llibertat.*

La pell de brau, XLVI

És també a la dècada dels seixanta que li arriba un fenomen completament inesperat: la popularitat. Ricard Salvat divulga l'obra d'Espriu als escenaris catalans i el cantant Raimon posa la música al servei de les paraules del poeta. Espriu esdevé un símbol de les reivindicacions de Catalunya i passa a ser considerat la veu del poble.

*Beviem a glops
aspres vins de burla
el meu poble i jo.*

*Escoltàvem forts
arguments del sabre
el meu poble i jo.*

*Una tal lliçó
hem hagut d'entendre
el meu poble i jo.*

*La mateixa sort
ens uní per sempre:
el meu poble i jo.*

*Senyor, servidor?
Som indestriables
el meu poble i jo.*

*Tenim la raó
contra bords i lladres
el meu poble i jo.*

*Salvàvem els mots
de la nostra llengua
el meu poble i jo.*

*A baixar graons
de dol apreníem
el meu poble i jo.*

*Davallats al pou,
esguardem enlaire
el meu poble i jo.*

*Ens alcem tots dos
en encesa espera,
el meu poble i jo.*

El meu poble i jo (1968)

Tot i que no intervé activament en la lluita clandestina de la postguerra, Espriu sempre dona el suport als intel·lectuals del país, fins i tot en els moments més arriscats, com la Caputxinada del 9 de març de 1966 o el manifest en contra de les tortures, per part de la policia, als miners d'Astúries. I l'Estat passa a vigilar-li la correspondència i el telèfon.

*“Crec –i cada dia que passa ho veig
més clar– que el diàleg amb Madrid és
impossible, el Madrid d'ara, d'ahir, de
demà i de sempre”.*

Carta a un amic

L'any 1969 se'l proposa per al premi Nobel de literatura que, per raons polítiques, no li concedeixen, però sí que se li atorga el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. I és a partir de l'any 1980 que comença a rebre un seguit de distincions i honors: l'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, la medalla d'or de la Ciutat de Barcelona, el Premi Ciutat de Barcelona pel llibre *Les roques i el mar, el blau*.

*“Va treballar, però no va omplir cap
bossa. No va gastar mai gaire salut.
Procurava dir a tothom la veritat. No li'n
feien ni un bri de cas –com és natural–,*

perquè és de boigs presumptuosos els trencacolls d'esbrinar què és la veritat i comunicar-ne els resultats. En resum, ens referim a algú que exhibia un cert desdeny per les ideologies closes.”

Les roques i el mar, el blau

Amb aquests mots i d'aquesta manera tan irònica, és com imaginava Espriu el parlament del seu propi sepeli.

Salvador Espriu va morir la tarda del divendres 22 de febrer de 1985, a l'edat de 72 anys. Se li va instal·lar una capella ardent al Palau de la Generalitat i el dia 23 va ser enterrat al cementiri

d'Arenys de Mar, la seva Sinera, en un acte multitudinari. Moria un dels grans autors europeus del segle XX.

“Atorgueu-vos sense defallences una almoïna recíproca de perdó i tolerància”.

Parlament de l'Altíssim, Primera història d'Esther

I acabo aquesta semblança, manllivant uns mots d'un article del malaguanyat periodista Ramon Barnils on deïa: *'Esperem, en bé del senyor Espriu i nostre, que en aquesta hora de temença obrirem uns altres ulls, més grans, davant de l'obra i de la persona de Salvador Espriu'.*